

ПОЛІТИКА МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМУ В ГРОМАДСЬКІЙ ДУМЦІ СУЧАСНОЇ НІМЕЧЧИНИ

Стаття присвячена ставленню німців до реалій сьогодення у мультикультурному суспільстві. Звернено увагу на деякі проблемні аспекти політики мультикультуралізму, що виникають в процесі її практичного впровадження.

Ключові слова: мультикультуралізм, іммігранти, етнонаціональна ідентичність, турки в Німеччині.

Проблема міжетнічної взаємодії та міжкультурного діалогу привертає велику увагу дослідників, адже на сьогодні в Європі залишилося небагато справді моноетнічних держав¹. У глобалізованому світі людина часто опиняється в центрі міжкультурної взаємодії.

Мультикультуралізм як державну політику досліджувала велика кількість науковців багатьох галузей, серед яких: А. В. Гордієнко², Т. Н. Суконкіна³, А. И. Куропятнік⁴, Ю. А. Маркедонова⁵, А. С. Ахієзер⁶, А. Я. Флієр⁷, Г. Терборн⁸, С. Гантінгтон⁹ та інші. Німецькому мультикультуралізму свої праці присвятили Е. І. Балоба¹⁰, Т. Сарацин¹¹, К. Баде¹². Однак деякі аспекти мультикультуралізму у ФРН та його впливу на етнонаціональну свідомість німців залишаються мало дослідженими. Серед них: відсутність мотивації в мігрантів до інтеграції, невдоволення корінних німців з приводу інтеграційних проблем, але водночас небажання пересічних німців визнавати проблеми функціонування мультикультурного суспільства.

Мультикультуралізм визначають як ідеологію, що здатна запобігти зіткненню цивілізацій за допомогою узгодження основних цінностей, розвитку єдиних соціальних норм і виховання в суспільстві толерантності до інших культур. Для цього начебто необхідно “відійти від жорстких рамок своєї ідентичності для того щоб стати повноцінними членами суспільства та сприйняти загальнолюдські цінності терпимості, поваги до загальних прав людини”¹³.

Розвиток теорії мультикультуралізму відбувався в три етапи: 1) дискусії 1970-х рр. щодо пріоритету індивідуальної свободи; 2) дискусії 1980-х рр. про права на “внутрішні обмеження” та “зовнішній захист”; 3) дискусії початку 1990-х рр. стосовно “етнокультурної нейтральності” демократичних держав¹⁴. Концепція мультикультуралізму постійно зазнає змін та розвивається. В кожній окремій країні мультикультуралізм має свою специфіку, що залежить від конкретних умов, в яких функціонує мультикультурне суспільство, проте є загальні постулати.

Як державна політика, мультикультуралізм спрямований на збереження й розвиток в окремо взятій країні культурних відмінностей та побудову відкритого суспільства. На думку С. Бондарука, вона також характеризується: наявністю в суспільстві мовного та етнокультурного плюралізму як загальносуспільної норми; відкритістю культури для сприйняття впливів з боку інших культур; наявністю світоглядного, у тому числі релігійного плюралізму, віротерпимості¹⁵. На практиці ж бажане не завжди можна реалізувати. Теорія мультикультуралізму зіткнулася з певними труднощами при її реалізації на побутовому рівні.

Проблеми мультикультурної реальності німецькі експерти з інтеграції почали обговорювати лише починаючи з 80-х рр., коли була знята заборона на офіційне обговорення цієї теми. Актуальною для німецького суспільства вона стала ще у 70-х рр., коли іноземним робітникам було дозволено перевезти свої сім'ї до Німеччини¹⁶. Влада ще не мала завершеної концепції міграційної політики, а населення одразу ж відреагувало соціальною фрустрацією та зростанням ворожості до іноземців¹⁷.

З метою розуміння ставлення сучасних німців до іноземців та реалій мультикультурного суспільства, ми провели власні короткотривалі експедиційні дослідження. Опитування було проведено у ФРН, зокрема у землі Північна Рейн-Вестфалія, місті Бонн в межах теми:

“Німецька етнонаціональна ідентичність на сучасному етапі”. Загалом було опитано 100 респондентів віком від 13 до 79 років (за період з 03.01.2012. по 08.01.2012 – 41 особа та з 27.07.2012 по 13.08.2012 – 59 осіб), у тому числі 60 жінок та 40 чоловіків. Під час вибору респондентів на вулицях м. Бонн автор намагалася надавати перевагу етнічним німцям. Переважна більшість опитаних респондентів (66 осіб) зазначила, що ставиться до мультикультуралізму позитивно, типовим прикладом такої відповіді було: *“Я вважаю це добре. Тобто, я вважаю, що це збагачення”*¹⁸. Більшість німців приязно налаштовані до іноземців та вважають змішування збагаченням власної культури і майбутнім не лише німецького, а й світового суспільства. Серед 100 опитаних 35 – ставляться до іноземців позитивно; 61 – нейтрально; 2 – дуже позитивно; 2 – негативно. Абсолютна більшість опитаних (94 респонденти) вважає, що іноземці мають право називати себе німцями, якщо вони інтегруються, мають німецьке громадянство чи живуть в Німеччині навіть кілька років. Жоден респондент не зазначив, що іноземець не має права називати себе німцем; 2 респондентів не змогли визначитися; 4 – відповіли, що все залежить від конкретного випадку.

Важливим аргументом, до якого постійно апелювали респонденти, був той факт, що сучасне німецьке суспільство активно залучене до процесу глобалізації, а світова та німецька історія не дає права говорити про “чистоту” народу, адже етнічне змішування мало місце ще з давніх часів: *“Мультикультуралізм я сприймаю непогано, бо вже все одно не знайдеш, зараз я висловлюсь дуже грубо, країни де б ще справді були, справді були справжні турки чи справжні німці, бо усе все одно перемішане і звідси впливає, що все уже і є мультикультурним”* – зазначив один із опитаних¹⁹. В цьому питанні важливим буде звернути увагу на вік респондентів. Серед 66 респондентів, котрі добре ставляться до мультикультуралізму, лише 27 чоловік досягли 30 річного віку; більшість респондентів (39 осіб) – це молоді люди; серед 18 респондентів, котрі дали негативну відповідь, 30 років досягли 13 осіб, тобто тут молодь у меншості (5 осіб); нейтрально ставляться до мультикультуралізму 13 респондентів, із них 5 осіб – це люди за 30 років, решта – молодь (8 осіб); 3 респонденти взагалі відмовилися давати відповідь на це запитання, не пояснивши чому, їх вік також перевищує 30 років. Автор припускає, що позитивно в Німеччині до мультикультуралізму переважно ставиться саме молодь. Ймовірно це пов’язано з тим, що їхня соціалізація відбувалася в часи, коли держава вже дотримувалася цієї політики. Принагідно зауважимо, що відповіді деяких респондентів виглядали наче завченими – чіткими і сухими – такими, як належить. Отже, судити про відвертість німців у цьому досить делікатному питанні дещо складно, адже, як відверто визнала одна із респонденток: *“На вулиці треба завжди казати те, чого вимагає від тебе норма”*²⁰.

Старше покоління, навпаки – схильне, хоча й обережно, визнавати деякі вади практичного впровадження політики мультикультуралізму: *“Теоретично – дуже бажано, практично – пов’язано з великою кількістю проблем”*²¹. В теорії не вдалося спрогнозувати усіх труднощів, що виникли у практичній площині. Згідно ідей мультикультуралізму усе, що привнесене іншою культурою (і не важливо що) є добрим і має неодмінно бути прийнятим у суспільстві, а особливо – в такій країні як Німеччина. Так, один із респондентів надав своє пояснення політики мультикультуралізму: *“Важке поняття, котре було використане у злочинних цілях особливо Зеленими [Союз 90/Зелені – політична партія ФРН, скорочена назва “Зелені” – О. Т.], для тотальної толерантності і що на все завжди треба дивитись позитивно, і на те, що позитивним насправді не є. Отже, це був такий собі дозвіл дозволяти собі все, я Вам скажу”*²². Респондент наголошує, що все має залишатися в певних рамках, хоча він не проти різних культур – вони цікаві та захоплюючі. Далі він вже натякає на те, що саме релігія найчастіше є тим фактором, що стоїть на заваді консолідації та викликає протиріччя: *“Я не почну зараз говорити про релігію, але саме туди часто і хилить”*²³.

У 2010 р. під час виступу на конференції молодіжної організації ХДС/ХСС “Молодіжний союз” (“Junge Union”)²⁴ канцлеру Німеччини Ангелі Меркель довелося офіційно визнати повний провал підходу до політики мультикультуралізму²⁵. Канцлер відверто зазначила: “Ми певний час обманювали себе, ми казали: “Вони ж не залишаться, колись вони зникнуть” – це не є реальністю. І, звичайно, підхід казати: “Тепер ми тут зробимо мультикультуралізм і будемо жити поруч та радіти один одному” – цей підхід провалився. Повністю провалився”²⁶. Просте заохочення мігрантів до інтеграції виявилось не здатним принести результат. Під час дебатів

мав місце і виступ прем'єр-міністра Баварії Хорста Зеехофера, котрий категоричніше висловився про мультикультуралізм, назвавши його таким, що не просто провалився, а помер²⁷.

Побудова відкритого суспільства призвела до великих етнокультурних проблем в німецькому суспільстві. Недалекоглядність такого підходу ми можемо спостерігати вже зараз. Дійсно, як зазначає один із респондентів: *“Тоді думали: варто лише все змішати і тоді щось та вийде і це виявилось помилковим, потрібно робити набагато більше і так, як це тоді було передбачено – не виходить”*²⁸.

Для врегулювання етнокультурних та релігійних проблем в 2006 р. тодішній федеральний міністр внутрішніх справ Вольфганг Шойбле (ХДС) організував першу Німецьку ісламську конференцію в Берліні²⁹. Подібні конференції проводяться для обговорення проблемних питань і сприяння інтеграції мусульманського населення в німецьке суспільство, при чому особлива увага приділяється освіті та мові. Цей діалог між Німецькою державою та мусульманами, які в ній проживають, є надзвичайно важливим. Зокрема, у 2010 р. Німецька ісламська конференція була присвячена превентивній роботі з молоддю заради подолання екстремізму, радикалізації та соціальної поляризації³⁰. Наразі Німецька ісламська конференція продовжується у новому форматі. У березні 2014 р. міністр внутрішніх справ Німеччини Томас де Мезьєр (ХДС) заявив, що мусульмани більше не являються групою іноземців у Німеччині, вони – частина суспільства. Як проект фонду Меркатор Гумбольдтського університету в Берліні, для залучення молоді до міжкультурного діалогу була створена Молодіжна ісламська конференція³¹, що має на меті використати ідеї молодих людей для вирішення проблем у державі.

Проблема іммігрантів є дуже важливою з точки зору етнонаціональної ідентичності, адже іммігранти часто не можуть інтегруватися у німецьке мультикультурне суспільство, тому культурна прірва розширюється. Завдяки етнокультурним відмінностям цю прірву особливо виразно можна простежити на прикладі ісламської релігійної громади Німеччини. Найчисельнішими в ній є турки³², які одночасно є й найчисельнішою етнічною меншиною Німеччини. В нових землях частка іноземців невелика, вони переважно зосереджені у економічно розвиненіших землях: у Гамбурзі – 13,1%, Берліні – 12,6%, Бремені – 11,9%, Гессені – 11,8%, Баден-Вюртемберзі – 11,4%, Південний Рейн-Вестфалії – 9,5%, водночас, лише 2,2% у Саксонії, 2% – Саксонії-Ангальт, 1,8% – Тюрингії³³ і т. д. Така ситуація зумовлена нижчим рівнем життя в нових землях та вищим рівнем безробіття. Доходи у східнонімецьких землях до сьогодні нижчі ніж у західнонімецьких, ВВП на душу населення на 30% нижчий³⁴.

Можна припустити, що коріння проблеми полягає в тому, що перепорою на шляху до інтеграції є відсутність в мігрантів самого бажання інтегруватися, а спостерігається прагнення жити згідно свого традиційного укладу. Вони створюють свої організації, будують культові споруди, консервують свою культуру (огороджуються від інших культурних впливів), прагнуть скупчуватись в компактних місцях проживання. Їхня поведінка, стосовно інших етнічних груп та титульного етносу, часто набуває агресивних форм: *“Ну, я не маю нічого проти іноземців (задумується) ну, поки вони мирні і пристосовуються все добре, але, так би мовити, по-німецьки “азіс”, їхня присутність не обов'язкова, тих, котрі, певним чином, самі налаштовані проти німців. Мене саму називали “зівняною німкенею” в моїй власній країні і я вважаю це справді... Це вже теж на грані з расизмом. І, ну, я проти таких людей, але загалом проти іноземців – зовсім ні”*³⁵. Навіть зовнішній вигляд, належність до субкультури чи колір шкіри стають приводом для знущань: *“...ну, і цей всілякий мобінг і таке інше, це йшло лише від іноземців. Бо тоді в мене була досить бліда шкіра, тобто, я була зовсім біла, певним чином... Добре, це було і через те, що ми тоді вчилися в такій школі, де була більшість іноземців і майже не було німців, але самі німці теж ніколи нічого не казали, бо і навіщо. Тобто, я сама цього не розуміла і я тоді визнала, що я не вірю в жодну релігію, але це ж не означає, що я роблю якусь релігію поганою. Я визнаю коли люди вірять у якусь релігію, чи щось таке, але тоді треба і мене визнати, що я ні в що не вірю. Але більшість цього не розуміла і тому наді мною постійно через це знущалися”*³⁶.

Серед турецьких дітей часто спостерігається агресивне ставлення до німецьких дітей на етнорелігійному ґрунті. На вулицях Німеччини молоді турки ведуть себе дуже зухвало: *“Ну, ні, мене саму, я думаю, ще ніколи не..., але до моєї подруги на вокзалі тупо чіплялися лише*

через те, що вона на них подивилася і вони зробили з цього цілу драму³⁷. На думку автора, зухвалість саме молодих турків, яку вони проявляють, пов'язана з низкою причин: по-перше – з тим, що турки є найчисельнішою громадою серед іноземців Німеччини, яка відчуває свою силу³⁸; по-друге – нетерпимістю та домашнім вихованням німецьких турків³⁹; по-третє – їхні батьки і діди відбудували Німеччину, тому вони відчувають, що німці їм зобов'язані; по-четверте – вони народилися у Німеччині, тому, по суті, їх вже не можна назвати справжніми іноземцями (хоча не всі з них мають німецький паспорт, а отже, за німецьким законом, відповідно до пункту 1, статті 116 Конституції ФРН⁴⁰ – вони не є німцями, а підпадають під категорію “іноземець”); по-п'яте – південний запальний норв; по-шосте – брак можливості та бажання отримати освіту.

Зараз в Німеччині простежується дуже цікава тенденція – успішно інтегровані, освічені турки застерігають німців і турків щодо існуючої проблеми у суспільстві. Наприклад, ще у 1995 році друком вийшла книга сучасного німецького письменника, журналіста, режисера турецького походження Ферідун Заїмоглу “Канак шпрак. 24 фальшивих звуки від краю суспільства” (Feridun Zaimoglu “Kanak Sprak. 24 Mißtöne vom Rande der Gesellschaft”)⁴¹, в якій автор звернув увагу на проблему “мультикультурного зоопарку етносів”⁴².

“Канак шпрак” (мовою канаків – Kanak Sprak; нім. – Kanak Sprache) – буквально перекладається як “мова канаків” – це спотворена мова німецьких турків – жаргон, котрий вони створили частково з німецької, частково з турецької мов, з полегшеною граматику, неправильним наголосом та додаванням частково турецьких, частково німецьких закінчень. Їхня манера говорити схожа на фрістайл (Free-Style-Sermon)⁴³ у реп: мова показує ідентичність. Свого часу німці лайливо називали “канаками” іммігрантів та гастарбайтерів переважно південного походження. Оскільки діти іммігрантів спілкуються двома, а то і більше мовами, вони можуть, розмовляючи між собою, перескакувати з однієї мови на іншу та розмовляти сумішшю цих мов. Варто також наголосити на тому, що вони це роблять не стільки через те, що їм в одній із мов не вистачає слів для спілкування на якусь тему, чи через те, що вони не хочуть щоб оточуючі чули їх розмову, скільки для того, щоб виділити, визначити себе як окрему соціальну групу⁴⁴.

Нинішня радикально налаштована турецька молодь Німеччини використовує слово “канак” для позначення самих себе, своєї ролі – аутсайдерів у суспільстві, як культуру поміж культур, як символ власної ідентичності⁴⁵. Ферідун Заїмоглу навіть порівнює їх з рухом чорної свідомості 60 рр. у Південно-Африканській Республіці (Black-consciousness-Bewegung)⁴⁶. Автор в своїй книзі намагається якомога зрозуміліше передати ті 24 інтерв'ю з німецькими турками, котрі погодилися на співпрацю.

В 2010 р. у продаж надійшла резонансна книга члена ради директорів Німецького федерального банку та колишнього політика від СДПН Т. Сарацина “Німеччина самоліквідується. Як ми ставимо нашу країну на карту”⁴⁷, в якій автор описує загрозливий сучасний стан і наслідки, які, на його думку, очікують Німеччину в результаті падіння народжуваності та проблематичності інтеграції. Він наголошує на тому, що “німецьке в Німеччині все більш розчиняється, а інтелектуальний потенціал знижується ще швидше”⁴⁸. Німці не бажать зрозуміти, що якщо теперішнє становище не зазнає радикальних змін, то через сто років “німецьке” зникне в Центральній Європі. Окремим виданням вийшла й збірка дебатів із Сарацином⁴⁹, адже його твердження в книзі дуже відверті і були дещо невірні сприйняті громадськістю. Зокрема, його звинувачують у нетерпимості та в тому, що він вважає, ніби мусульмани мають менші інтелектуальні здібності, ніж інші. Проте, це явне перекручування змісту та суті сказаного у книзі автора, адже він із суто математичної точки зору наголошує на тому, що мусульмани в Німеччині мають найвищий рівень народжуваності серед іноземців у порівнянні з етнічними німцями, а рівень освіти та головне - бажання її отримати – найнижчий⁵⁰. Варто також зазначити, що Т. Сарацин говорячи про Німеччину та про Європу, жодним словом не применшує досягнень мусульман на своїх рідних землях. Він навіть не виступає проти міграції як такої, але наголошує на великій проблемі для сучасності та майбутнього. На його думку, німці мають самі народжувати, виховувати і давати освіту своїм робітникам, а не поповнювати нестачу мігрантами⁵¹.

Спираючись на реальні факти та статистику, Т. Сарацин наголошує, що іммігранти-мусульмани (турки, араби, вихідці з африканських країн) навіть у другому та третьому поколіннях не

можуть і не хочуть інтегруватися в німецьке суспільство⁵². Причину їхніх невдач та проблем у школах, на ринку праці та в суспільстві треба шукати в них самих, в їх власній поведінці, адже інші мігранти не мають настільки яскраво виражених проблем. Так, мігранти зі Східної та Південної Європи, різні переселенці та вихідці з азійських країн, у більшості, готові до інтеграції⁵³. Статистика говорить, що друге і третє покоління іммігрантів з цих країн має навіть дещо більший відсоток випускників ВНЗ, ніж корінні німці. Т. Сарацин застерігає, що в населення Німеччини падає загальний інтелектуальний рівень. Наклад книги був викуплений за попереднім замовленням ще до появи у книгарнях. Книга викликала емоційні дискусії в ЗМІ, адже багато політиків країни вбачали в таких побоюваннях расистські та шовіністичні нахили.

В німецькій пресі розгорнулося відкрите обговорення питання невдалої інтеграції іммігрантів, а особливо їхніх нащадків. Ключовими пунктами обговорення стало питання щодо вищих навчальних закладів, несумісності культур, способу життя та національних характерів. Консенсус з приводу проблеми інтеграції іммігрантів існував лише у тому, що в центрі інтеграційних зусиль мають бути знання німецької мови та утвердження конституційних цінностей. А з цим у багатьох іммігрантів є проблема: вони не бажають жити за німецькими законами, не можуть, або, скоріше, не хочуть вчити німецьку мову – живуть, спілкуючись лише у колі своїх. В німецьких школах є багато класів, в яких учні з поганим знанням мови складають переважну більшість; є і такі класи, де кількість таких дітей сягає майже 100%⁵⁴. Вони не мають можливості отримати освіту, кваліфікацію, а отже, не реалізуючи себе як особистості, осідають у низах суспільства.

Ігнорування іноземцями у Німеччині законів держави, в якій вони проживають та загальносвітових прав людини і дитини заради дотримання звичаїв власної культури є ще однією проблемою німецького мультикультурного суспільства. Наприклад, згідно зі статтею 226а⁵⁵ Кримінального кодексу ФРН, жіноче обрізання та примусовий шлюб (згідно 237-й статті⁵⁶) є злочином, але це не стримує мігрантів, які знаходять виходи із ситуації: *“Тобто, це досить (неможливо розібрати слово) чорні цифри [неофіційна статистика – О. Т.] чи також просто батьки, котрі везуть своїх дочок у Кенію, роблять це там і приїздять назад, так само як і примусові шлюби, взагалі-то – заборонено, але все одно це є. А в Німеччині обрізання теж заборонене, але проти цього нічого не зробиш”*⁵⁷. Жіноче обрізання практикується переважно у країнах Африки, а також у Саудівській Аравії та Індонезії. Воно заборонене навіть у деяких країнах походження, має декілька видів складності⁵⁸ й призводить до фізичного каліцтва жінки⁵⁹ та важких психологічних травм. За даними організації із захисту прав жінок Terre des Femmes, в Німеччині живе близько 30 тис. жінок, котрі страждають від цього обряду: 24 тис. жінок з уже проведеною процедурою і 6 тис. дівчат, котрі гіпотетично мають пройти цю процедуру у майбутньому⁶⁰. З вище зазначеного видно, що глибоко вкорінені традиції не легко змінити із введенням закону. Іммігранти свого часу приїхали до Німеччини щоб жити краще, проте не бажаючи змінювати спосіб життя і традиції. Це стосується не лише разючих відмінностей у культурі мусульман та німців, а також інших мігрантів, що проживають на території ФРН.

Отже, наведений матеріал дозволяє констатувати, що більшість німців, як старшого так і молодшого віку, сприймають політику мультикультуралізму або змирилися з нею. Про повну відвертість у цьому питанні судити важко, адже після Другої світової війни в Німеччині склалася ситуація, коли навіть натяк на міжетнічні складнощі одразу сприймається як нетерпимість та ксенофобія. Лаконічні й короткі відповіді респондентів, як старшого так і молодшого віку, наводять автора статті на думку про те, що вони були не зовсім відвертими в своїх відповідях або просто некритично ставляться до цього питання. Можна погодитися з небагатьма відвертими респондентами: *“Відчуваєш, що тебе, певною мірою, розвели, коли всі так, певним чином, прикидаються, лише тому, що це опитування, котре записується. Я вважаю це повним ідіотизмом, певною мірою, бо ніхто не може мені сказати, що немає ніяких проблем”*⁶¹. Небажання пересічних німців усвідомити чи визнати наявність проблем у мультикультурному суспільстві призводить лише до загострення цих проблем. Німеччина – країна мігрантів, більше того – це країна, котра не може обійтися без цих мігрантів в економіці та на ринку праці. Проте, це не означає, що вона не має контролювати не лише міграційні

потоки, а і тих мігрантів, котрі вже знаходяться в країні та стали її невід'ємною частиною. Від іммігрантів та їх нащадків треба вимагати і вимагати набагато більше, ніж це зараз робить німецька влада.

- ¹ Тишков В. А., Шабаев Ю. П. Этнополитология – политические функции этничности: Учебник для вузов. – М., 2011. – С. 143.
- ² Гордієнко А. В. Концепція мультикультуралізму в сучасному науковому дискурсі // Наукові праці. Політологія. – 2012. – Вип. 116. – С. 17–20.
- ³ Суконкина Т. Н. Феномен мультикультурализма в современном обществе (социально-философский анализ): Автореф. дисс. ... канд. философ. наук. – Саранск, 2011. – 21 с.
- ⁴ Куропятник А. И. Мультикультурализм: идеология и политика социальной стабильности полиэтничных обществ // Журнал социологии и социальной антропологии. – 2000. – № 2. – С. 53–66.
- ⁵ Маркедонова Ю. А. Проблема мультикультурализма в американской гуманитарной научной мысли XX века.: Автореф. дисс. ... канд. философ. наук. – Ростов-на-Дону, 2005. – 24 с.
- ⁶ Ахиезер А. С. Культурные основы этнических конфликтов // Общественные науки и современность. – 1994. – № 4. – С. 115–126.
- ⁷ Флиер А. Я. Мультикультуральность // Обсерватория культуры. – 2008. – № 2. – С. 22–26.
- ⁸ Терборн Г. Мультикультуральные общества // Социологическое обозрение. – 2001. – № 1. – С. 50–67.
- ⁹ Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. – СПб., 2007. – 576 с.
- ¹⁰ Балого Е. І. Політика Федеративної республіки Німеччини щодо культурно-національного розвитку етнічних меншин (90-ті рр. XX – початок XXI століття): Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – К., 2013. – 20 с.; його ж. Мультикультуралізм у Німеччині: особливості німецького наукового та політичного дискурсу // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – К., 2013. – Вип. 112. Ч. 2. – С. 13–20.
- ¹¹ Sarrazin T. Deutschland schafft sich ab. Wie wir unser Land aufs Spiel setzen. – München, 2012. – 461 s.
- ¹² Bade K. Islam in Deutschland // Deutschland. – 2008. – № 5. – S. 53; Bade K. Zuwanderung und Integration in Deutschland / K. Bade // Deutschland. – 2008. – № 5. – S. 50–52.
- ¹³ Суконкина Т. Н. Вказ. праця. – С. 14.
- ¹⁴ Там само. – С. 8.
- ¹⁵ Гордієнко А. Вказ. праця. – С. 19.
- ¹⁶ Куропятник А. И. Вказ. праця. – С. 62.
- ¹⁷ Там само.
- ¹⁸ Архів кафедри етнології та краєзнавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – Ф. 30 – П. 2. – Од. зб. 52. – Інтерв'ю № 52. – Арк. 51.
- ¹⁹ Там само. – П. 1. – Од. зб. 18. – Інтерв'ю № 18. – Арк. 71.
- ²⁰ Там само. – П. 2. – Од. зб. 56. – Інтерв'ю № 56. – Арк. 82.
- ²¹ Там само. – П. 1. – Од. зб. 2. – Інтерв'ю № 2. – Арк. 6.
- ²² Там само. – П. 2. – Од. зб. 63. – Інтерв'ю № 63. – Арк. 125.
- ²³ Там само. – Арк. 126.
- ²⁴ Балого Е. І. Мультикультуралізм у Німеччині: особливості німецького наукового та політичного дискурсу // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – К., 2013. – Вип. 112. Ч. 2. – С. 17.
- ²⁵ Integration: Merkel erklärt Multikulti für gescheitert // Spiegel Online. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.spiegel.de/politik/deutschland/integration-merkel-erklaert-multikulti-fuer-gescheitert-a-723532.html>
- ²⁶ Merkel hält Multikulti für “absolut gescheitert” // Die Welt. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.welt.de/videos/politik_original/article10340788/Merkel-haelt-Multikulti-fuer-absolut-gescheitert.html
- ²⁷ Integration: Merkel erklärt Multikulti für gescheitert // Spiegel Online. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.spiegel.de/politik/deutschland/integration-merkel-erklaert-multikulti-fuer-gescheitert-a-723532.html>; Merkel hält Multikulti für “absolut gescheitert” // Die Welt. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.welt.de/videos/politik_original/article10340788/Merkel-haelt-Multikulti-fuer-absolut-gescheitert.html
- ²⁸ Архів кафедри етнології та краєзнавства Київського національного університету імені Тараса

Шевченка. – Ф. 30. – П. 1. – Од. зб. 10. – Інтерв'ю № 10. – Арк. 41.

²⁹ Deutsche Islamkonferenz. Von einer Initiative zu einem gemeinsamen Weg. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.deutsche-islam-konferenz.de/DIK/DE/DIK/UeberDIK/DIK06-09/Rueckschau/rueckschau-node.html>

³⁰ Arbeitsgruppe Präventionsarbeit mit Jugendlichen. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.deutsche-islam-konferenz.de/DIK/DE/DIK/ArbeitDIK/ArbeitDIK2009-2013/AG-Praevention/InfoPraevention/info-praevention-inhalt.html>

³¹ Junge Islamkonferenz. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.junge-islamkonferenz.de/>

³² Anzahl der Ausländer in Deutschland nach Herkunftsland (Stand: 31. Dezember 2012). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://de.statista.com/statistik/daten/studie/1221/umfrage/anzahl-der-auslaender-in-deutschland-nach-herkunftsland/>

³³ Anteil der ausländischen Bevölkerung an der Gesamtbevölkerung in Deutschland nach Bundesländern im Jahr 2012. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://de.statista.com/statistik/daten/studie/254889/umfrage/auslaenderanteil-in-deutschland-nach-bundeslaendern/>

³⁴ Hofmann G. 20 Jahre deutscher Einheit // Deutschland. – 2010 – № 3. – S. 18

³⁵ Архів кафедри етнології та краєзнавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – Ф. 30. – П. 2. – Од. зб. 55-56. – Інтерв'ю № 55–56. – Арк. 71.

³⁶ Там само. – Арк. 86–87.

³⁷ Там само. – Од. зб. 99–100. – Інтерв'ю № 99–100. – Арк. 328.

³⁸ Anzahl der Ausländer in Deutschland nach Herkunftsland (Stand: 31. Dezember 2012). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://de.statista.com/statistik/daten/studie/1221/umfrage/anzahl-der-auslaender-in-deutschland-nach-herkunftsland/>

³⁹ Durmaz B. Christ ist ein Schimpfwort // Focus. – 2010. – № 42. – S. 42.

⁴⁰ Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gesetze-im-internet.de/gg/art_116.html

⁴¹ Zaimoglu F. Kanak Sprak. 24 Mißtöne vom Rande der Gesellschaft. – Hamburg, 2004. – 141 s.

⁴² Ibid. – S. 11.

⁴³ Ibid. – S. 13.

⁴⁴ Doris Marszk. Kanak Sprak als Ausdruck sozialer Identität // Bild der Wissenschaft. – 2000. – 28.04. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.wissenschaft.de/wissenschaft/news/157808.html>

⁴⁵ Ibid.; Zaimoglu F. Kanak Sprak. 24 Mißtöne vom Rande der Gesellschaft. – Hamburg, 2004. – S. 17.

⁴⁶ Ibid. – S. 17.

⁴⁷ Sarrazin T. Deutschland schafft sich ab. Wie wir unser Land aufs Spiel setzen. – München, 2012. – 461 s.

⁴⁸ Ibidem, S. 393.

⁴⁹ Schwarz P. Die Sarrazin-Debatte eine Provokation – und die Antworten. – Hamburg, 2010. – 253 s.

⁵⁰ Ibid. – S. 111–122.

⁵¹ Sarrazin T. Deutschland schafft sich ab. Wie wir unser Land aufs Spiel setzen. – München, 2012. – S. 393–394.

⁵² Ibid. – S. 59–60.

⁵³ Ibid. – S. 58–59.

⁵⁴ Schayan J. Zusammen leben in Deutschland // Deutschland. – 2008. – № 5. – S. 44.

⁵⁵ Strafgesetzbuch. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gesetze-im-internet.de/stgb/_226a.html

⁵⁶ Strafgesetzbuch. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gesetze-im-internet.de/stgb/_237.html

⁵⁷ Архів кафедри етнології та краєзнавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – Ф. 30. – П. 2. – Од. зб. 68-69. – Інтерв'ю № 68–69. – Арк. 161.

⁵⁸ Gärtner Birgit. UN erlässt Resolution gegen weibliche Genitalverstümmelung // Telepolis – 2013. – 04.01. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.heise.de/tp/artikel/38/38279/1.html>

⁵⁹ Frimmer Valentin. Religiöse Beschneidung erhält Unterstützung. Beschneidung von Mädchen bleibt ein Verbrechen // Focus-Online. – 2012. – 19.07. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.focus.de/gesundheit/ratgeber/frauenmedizin/gynaekologie/tid-26596/vorstoss-zur-straffreiheit-bei-beschneidung-von->

jungen-verstueummelung-von-maedchen-bleibt-straftbar-weibliche-genitalverstueummelung-auch-in-deutschland_aid_784526.html

⁶⁰ Springer Axel. Wenn eine zugenähte Vulva Normalität bedeutet // Die Welt. – 2013. – 27.06. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.welt.de/politik/deutschland/article117523332/Wenn-eine-zugenaehete-Vulva-Normalitaet-bedeutet.html>

⁶¹ Архів кафедри етнології та краєзнавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – Ф. 30. – П. 2. – Од. зб. 55–56. – Інтерв'ю № 55–56. – Арк. 84.

Статья посвящена отношению немцев к реалиям нынешнего времени в мультикультурном обществе. Обращено внимание на некоторые проблемные аспекты политики мультикультурализма, возникающие в процессе ее практического внедрения.

Ключевые слова: мультикультурализм, иммигранты, этнонациональная идентичность, турки в Германии.

The article deals with the acceptance of multicultural society by Germans. Some problems of the practical implementation of the multicultural politics are considered.

Keywords: multiculturalism, immigrants, ethnic identity, Turkish minority in Germany.